

УДК 82.09-051:378.4(477.74-25) Збандуто

*Лідія Берловська***ЇЇ ОБРАЗ НІКОЛИ НЕ ЗГАСНЕ В НАШІЙ ПАМ'ЯТІ
(ДО СТОРІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
П. І. ЗБАНДУТО)**

Очевидно, така вже людська вдача, що підійшовши до певної межі, усвідомлюєш потребу оглянутись на минуле, осмислити його наново і, головне, оживити в пам'яті образи тих, з ким звела доля. Це, як правило, рідні, близькі люди, товариші. І, звичайно ж, наші вчителі — люди високого морального статусу і професіоналізму.

Російська філологія в Одеському університеті багато чим завдячує професору Волкову Роману Михайловичу, фольклористу і літературознавцю... В аудиторії він, як правило, з'являвся стрімголов і промовляв своє незмінне "нута-с". А далі кожного разу звучала саме та фраза, на якій закінчувалася попередня лекція. Цей закон ніколи не порушувався і справді гарантував не тільки цілісність враження, а й наче саму цілісність історії літератури і єдність світу взагалі.

Доцент Занчевський Олександр Іванович, знавець давньої літератури, сама елегантність і коректність, чемність і стриманість. Одне слово — класик! Він був для нас втіленням високої інтелігентності — стилю, якого довоєнному і повоєнному поколінню студентів подекуди бракувало.

Доцент Бабайцева Зоя Антонівна. Її кумирами були О.С. Пушкін і А.П. Чехов. Тендітна, вразлива, вона, здавалось, живе Словом і в Слові. За кафедрою була справжнім трибуном. Палка емоційність і гострий інтелект її створювали ефект живої присутності великих класиків, пробуджували свідомість юних філологів, спонукали до наукових пошуків — або, принаймні, до власних почувань.

Популярними в студентському товаристві були лекції доцента І.І. Цукерман, із захопленням слухали публічні виступи викладача педагогічного інституту Г.П. Сербського. Але навіть на тлі цих блискучих постатей філфаку енергетика образу Поліни Іванівни

Збандуто (1902 — 1975) видається найбільшою і найяскравішою. І з плином часу, здається, стає потужнішою. Бо то була енергетика добра.

Майже 50 років свого життя П. І. Збандуто віддала викладанню російської літератури, з них шістнадцять років очолювала кафедру. Її професійний шлях вченого-гуманітарія не був легким і беззмарним, тому що неоднозначним, суперечливим був час. Тридцяті, сорокові, п'ятдесяті роки... Ідеологічна ситуація дедалі частіше складалась таким чином, що з лекційних курсів зникали певні персоналії, вже назавтра вимагалась зміна акцентів, високохудожні твори залишались поза вузівською програмою, а бездарні книжки авторів, призначених в лауреати сталінських премій, пропонувались до вивчення — та й ще ж на підставі єдиної, єдиновірної методології. Нічого гріха таїти — багатьох покалічили ці хибні установки і політизовані теорії. Мабуть, не обминули вони і філологічну свідомість Поліни Іванівни. Але вона шукала і знаходила можливість зробити цей час, свій час кращим. Може, тому й зосередила свою увагу науковця на вивченні народності літератури, її соціального і гуманістичного пафосу та інших питань художнього методу. Думається, що подібна наукова спеціалізація не випадкова — вона щасливо збігалася з її вдачею. Її особистості була притаманна дуже органічна і щира єдність слова і вчинку, працьовитості й духовності. Професійне і моральне складало цілісне ядро її характеру. Ось лише кілька фактів її доброти і людяності. Її моральної відповідальності.

...Одеський університет готується до евакуації. Сталося так, що Р. Ривкіна, людина вузівського кола, за своїм службовим обов'язком повинна була залишитись в Одесі. Але що чекало її малолітніх дітей? Перебрали різні варіанти їх благоустрою, та жоден з них не задовольнив матір. Вирішилась проблема просто: разом із своїми трьома дітьми Поліна Іванівна вивезла з-під бомб і маленьких Ривкіних.

... Майкоп, Сухумі, Байрам-Алі. Наше університетське життя воєнної пори... У багатьох — на фронті рідні і близькі люди, від яких немає звістки, немилосердний побут, умови праці мінімальні. Але ось що характерно: труднощі не роз'єднали нас, а, навпаки, об'єднали, здружили. Найчастіше ми збирались у Іди Володимирі-

вни Бориневич. Її маленька кімнатка стала для нас своєрідним клубом. Ну, щоправда, тодішнього ректора університету професора М. Савчука ми там не бачили, а от його заступник І. Д. Зубков забігав на вогник частенько. Від нього ми дізнавались про новини щодо долі університету, яка стала долею кожного з нас. Іван Дмитрович був завжди бадьорим, словоохочим, оптимістичним. І лише один раз ми побачили в його очах сум, здивувались мовчазній поведінці. Нарешті, почули: "Хотів би жінчиного борщу попоїсти". Як не зрозуміти, що то була туга за рідною оселею?..

Звичайно ж, і Поліна Іванівна була з нами, серед нас, однією з нас. Але ось приходить пора — і вона стає єдиною, неповторною. Приклад: на адресу університету надійшло повідомлення про загибель на фронті Ігоря Бориневича, єдиного сина Іди Володимирівни. Як сказати матері про трагедію? Ніхто не зважився стати провісником горя. Все взяла на себе Поліна Іванівна Збандуто. Що відбувалось у кімнаті протягом двох годин, які слова віднайшла вона — про це і тоді, і потім так ніхто і не дізнався. Вочевидь одне: всі наступні роки наша вчителька не полишала своєю увагою і клопотами скорботну матір солдата.

Студенти повоєнних років могли б чимало розповісти про роль Поліни Іванівни в упорядженні їх побуту. Когось вона годувала, запрошуючи до себе додому, комусь у важку хвилину допомагала матеріально. Ганна Дембицька, наприклад, могла б розказати, як вона після демобілізації влаштувалась до гуртожитку, від якого залишились хіба що стіни. Ліжко вона ще знайшла в якомусь напівзруйнованому будинку, а от подушку і простирадло — тодішній дефіцит — подарувала їй Поліна Іванівна. Подібні вчинки і тоді, і сьогодні сприймаються не банальною громадською чи адміністративною роботою, а конкретним виявом тієї людяності і благородства, що становили основу її духовного світу. Його витoki — в космосі народного життя рідного Темрюка що на Маріупольщині, в бідній ("безкінній", як вона писала в автобіографії) селянській родині. Що й казати, покоління Поліни Іванівни — тих, хто народився разом із ХХ століттям, — не чекали торовані дороги. Для багатьох навіть середня освіта була проблематичною. Шлях до знань у П. І. Збандуто почався з початкової сільської школи. А вже після революції були різні дозавучі, фабзавучі, підготовчі курси.

Працювала на ниві народної освіти. А в 1924 році за розпорядженням Маріупольського комітету бідности була направлена в Одеський інститут народної освіти. Після закінчення його почала педагогічну діяльність — спочатку в Одеському будівельному технікумі (1928 — 1932 рр.), а потім у вузі.

Наукові інтереси Поліни Іванівни зосереджені на проблемах, які були їй генетично, так би мовити, близькими: питання демократичності російської літератури, її соціального пафосу, художньої правдивості. Восьмого травня 1941 року в Одеському державному університеті П.І. Збандуто захистила кандидатську дисертацію, присвячену творчості видатного майстра байки І.А. Крилова. Новими барвами заграли її наукові розвідки в цій галузі під час Великої Вітчизняної війни: дослідниця демонструвала творчість байкаря в контексті народної сміхової культури, невмирущих народних уявлень про справедливість і добро. То ж не дивно, що її суто літературознавчі доповіді й виступи користувались великим попитом у шпиталях, у бійців Середньоазіатського військового округу. Хто знає, може непоказний патріотизм і мужність, про які писали Л. Толстой і О. Толстой, формуються і живляться саме подібними зв'язками практики і культури, відчуттям соборності, єдності долі особистості і долі народу...

В повоєнні часи, сповнені надій і сподівань, діапазон творчої роботи П.І. Збандуто поширюється: вона — декан філологічного факультету, невтомний організатор навчальної і виховної роботи, керує кафедрою літератури, багато і плідно працює з аспірантами. Її наукова діяльність охоплює творчість К. Рилєєва, М. Некрасова, О. Островського, Ф. Гладкова, О. Серафимовича, О. Толстого. Особливо захоплюється дослідниця творчою спадщиною М. Горького, який імponує їй не тільки як майстер художнього слова, але і як яскравий публіцист і літературний критик. П.І. Збандуто зосереджується на тих критичних статтях М. Горького, що були присвячені літературним зв'язкам російського і українського народів. В роботах П.І. Збандуто “М. Горький і українська література”, “М. Горький — друг і наставник української літератури” освітлені найбільш важливі тенденції розвитку літературного процесу — взаємодія, взаємозв'язок, діалог культур.

Працюючи над публіцистичною спадщиною М. Горького, дослідниця звернула увагу на досить цікавий факт. У 1896 році М. Горький, живучи у Нижньому Новгороді, спостерігаючи Всеросійську художньо-промислову виставку і Перший всеросійський торговельно-промисловий з'їзд (у 1896 р.), надсилає свої огляди і роздуми щодо цих подій до Одеси. В край, де море “як живе”, а степ “безмежний”, де мешкають цікаві і вільнолюбні люди. Саме тут, “в Чорномор'ї” — в “Одеській гавані”, “в трьох верствах від Одеси” або “під Аккерманом” — зовсім недавно майбутній письменник слухав чудові легенди і пісні, спілкувався з прототипами героїв перших оповідань (“Макар Чудра”, “Пісня про Сокола”, “Мій супутник”, “Челкаш”, “Омелян Піляй” та ін., 1894 — 95 pp.).

У місцевій газеті “Одесские новости” репортажі та нариси М. Горького були надруковані влітку 1896 року. Зібравши і вивчивши ці публікації, П.І. Збандуто акцентує увагу читача на глибині поставлених М. Горьким проблем, на досить чіткій позиції автора в оцінках подій. Новим у кореспонденціях “С Всероссийской выставки (впечатления, наблюдения, наброски, сцены и т. д.)”, як доводить П.І. Збандуто в роботі “Рання публіцистика О. М. Горького”, було те, що письменник і журналіст “вперше з фактами та цифрами в руках розкрив крок за кроком життя Росії, поставив тему народу, його праці та культури в центрі уваги, зосередив головну увагу на тих явищах, що заважали росту країни в цілому, розвитку її творчих сил, створенню сприятливих умов життя для народу” [1, 11]. Надзвичайно чутливий до образного слова філолог, П.І. Збандуто підкреслює художність публіцистичних творів М. Горького, їх жанрову і стильову своєрідність. Слідкуючи за перебігом авторських вражень, дослідниця відзначає адекватні думкам зображально-виражальні засоби: протиставлення, контраст кольорів, ремінісценції, в тому числі крилаті звороти класики, пластичність і експресію мовлення. Як вважає П. І. Збандуто, саме синтез публіцистичності, аналітизму і художності надає сповненим “гуманним співчуттям до трудового народу, презирством до його поневолювачів” [1, 16] роботам М. Горького переконливості дійової і розумної сили.

Авторка більш ніж двох десятків серйозних наукових робіт і безлічі публіцистичних виступів, П. І. Збандуто завжди була оточе-

на книгами і — людьми: студенти, аспіранти, колеги, дисертанти, виборці, читачі і слухачі. Її авторитет був безсумнівним. Тож коли виникла необхідність обрати представника для участі в роботі Верховного Суду України і кандидатуру до міської Ради депутатів трудящих, люди надали перевагу саме Поліні Іванівні. Її офіційні державні нагороди — медаль “За доблестный труд в Великой Отечественной войне” і орден “Знак почёта” ми всі — і тоді, і тепер — сприймаємо як цілком слушні, як знаки народної поваги і любові.

... Дивна річ пам'ять. Інколи вона фіксує дрібниці, неістотні подробиці. Інколи — пропонує цілісний образ людини на кшталт художнього або логізованого його варіант. “Нас вона одразу привабила своєю людяністю”. Такою запам'ятала її, наприклад, випускниця філфаку 50-х рр. Марія Харлампіївна Павлова (тоді Савіна). А от колишня аспірантка Поліни Іванівни доцент Д. К. Кондратьєва й досі не може забути, як одного разу під час прогулянки вчителька і наставниця побачила в пилюці під ногами шматочок хліба. Підняла його, поцілувала і знайшла йому гідне місце. Народна інтелігентність, висока культура і духовність — все виявилось в цьому спонтанному жесті.

...Хто б не згадував Поліну Іванівну, який би тип спомину про неї не оприлюднювався, і подробиці, і ціле адекватні особистості П.І. Збандуто. І характеризують напрочуд гармонійну, чуйну, добру і шляхетну людину. Її енергія не вичахла з роками, випромінюється і сьогодні.

Цитована література

1. *Збандуто П.І.* Рання публіцистика О.М. Горького // Праці Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова. Серія філологічних наук. — К., 1957. — Вип. 6. — С. 7-16.